

İslam Tarihinde Mancınıklar ve Mancınık Teknolojisi Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on Catapults and Catapult Technology in Islamic History

Erkan GÖKSU

Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Böl./ Türkiye, erkangoksu@hotmail.com

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 08.11.2019 Düzeltme/Revised: 30.11.2019 Kabul/Accepted: 26.12.2019

Öz:

İlkçağlardan itibaren devletlerin kuruluşu ile birlikte kale surları en önemli savunma araçlarından biri olarak görülmüştür. Surların içerisinde yaşayan toplumlar ise kendilerini savunmak için birtakım yöntemler geliştirmişlerdir. Saldırıda bulunanlar ise surları aşmak için daha etkili savaş teknolojisi geliştirerek yeni makineler icat etmeye başlamışlardır. İnsanların hem kendi güvenliklerini hem de yaşadıkları bölgelerin güvenliği için çeşitli faaliyetlerde bulunurken yerleşim amacıyla kurulan şehirlerde ilk önce yüksek bir dağın tepesi, etrafı denizlerle veya ırmaklarla çevrili bölgeler yani korunaklı alanların olmasına dikkat edilmiştir. Fakat daha sonra bu yeterli gelmemiş ve şehirlerin etrafı yüksek surlarla çevrilerek surların önlerine hendekler açılmış, böylece savunma gücü arttırılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında şehirlerin elverişli bölgelerine hisar ve kaleler de inşa edilmiştir. Tarih boyunca büyük bir öneme sahip olan kaleler ise genellikle yol kavşağı, dağların arasındaki boğazlar, denize uzanan burunlar, kıyılardan biraz uzaktaki adacıklar, köprübaşları gibi yerlerde arazinin tabii yapısından faydalanılarak inşa edilmiştir. Ayrıca yer seçiminde kalenin kolay ve az sayıda bir kuvvetle savunulabilmesi, savaş sırasında gerektiğinde dışarı çıkılabilmesi, uzun süren kuşatmalarda su ihtiyacının karşılanabilmesi, kuşatmalara karşı dayanıklı olması gibi özelliklerine de dikkat edilmiştir. Şehir ve kasabaların içinde bir noktada düşmanın surları geçmesi veya şehirde çıkabilecek herhangi bir isyan halinde geri çekilip müdafaa etmek için yapılan ve iç kale olarak da adlandırılan ikinci bir kale de mevcuttur. Savaşlarda kullanılan aletler zaman içerisinde hızlı sonuçlar alınması ve düşmana karşı üstünlük kazanılması için sürekli olarak geliştirilmiştir. Ateşli silahlar ise savaş tarihinde yeni bir çığır açarak bu yönde gelişimini tamamlamıştır. Ateş ve silah arasında kurulan teknik, barut gibi maddelerin kullanılmaya başlanmasıyla farklı boyutlara ulaşmıştır. İlk yapılan saldırılarda surlara merdiven dayanılarak aşmaya çalışılmıştır. Ancak daha sonra tasarlanmış kuşatma aletleri veya makineleri diye tanımlanan taş ve gülle atan aletler kullanılmaya, kuşatma kuleleri inşa edilmeye, koçbaşları ile saldırı ve mayınlama gibi etkili yöntemler geliştirilmeye başlanmıştır. Bu yöntemlerden en etkili ise mancınık kullanılmasıdır. İlk olarak M.Ö. 5.-4. asırlarda üretildiği, Türkler ve Müslüman Araplar aracılığıyla Anadolu'ya ve oradan da Bizans'a ve Batı'ya ulaştığı bilinmektedir. Bu makalede İslam tarihinde kullanılan ilk mancınıklar ve mancınık teknolojisi incelenecek, Müslümanların mancınık teknolojisine katkıları üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Kuşatma Araç Gereçleri, Ağır Silah Teknolojisi, Mancınık, İslam Tarihi

GİRİŞ

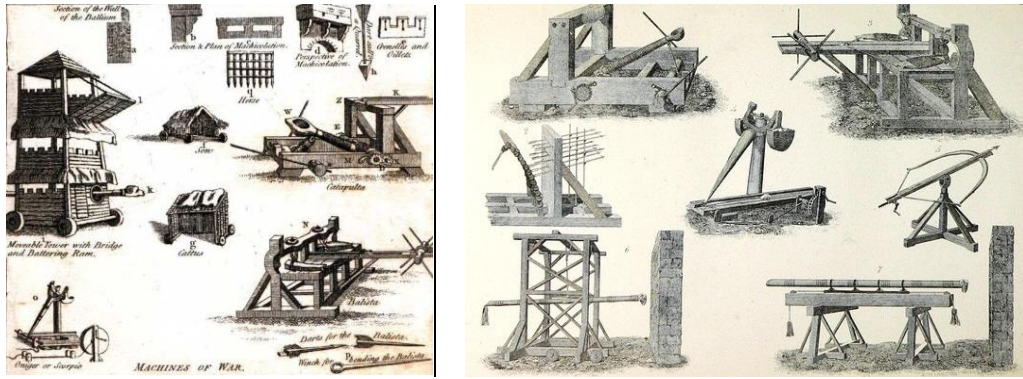
İnsanlar, köy ve şehirlerin güvenliğini sağlamak amacıyla bu yerleşim birimlerini korumaya yönelik tedbirler geliştirmişlerdir. Bunların başında şehri aşılması ve çıkılması zor olan bir dağın tepesinde veyahut etrafı deniz ve ırmakla çevrili bölgelerde kurmak gibi tedbirler gelmektedir. Ancak bu tabii tedbirler tek başına yeterli olmamıştır. Düşmanın bu bölgelere saldırmasını veya ele geçirmesini zorlaştıracak başka çarelere başvurulmuş, ev ve barınakların, köy ve şehirlerin hatta bazen bir eyaletin etrafı kalın, yüksek ve kulelerle tahkim edilmiş surlarla/duvarlarla çevrilmiştir. Surların önüne hendekler açılarak savunma gücü artırılmıştır. Bunun yanında şehrin uygun bölgelerine mukavemet noktaları yani hisar veya kaleler de yapılmıştır (İbn Haldun, II, 1997:234).

Kale, yalnızca saldırılardan korunacak bir yer değil, aynı zamanda etkin savunma yapılabilecek, taarruz edenleri uzakta tutmak için harekât düzenlenecek ve sahip oldukları toprakları kontrol altında tutmaya yarayacak müstahkem mevkiilerdir. (Keegan, 1993:219). Duvarlar ve bunlara bitişik fasıllı olarak yapılmış kulelerden teşekkül eden kaleler, genellikle yol kavşağı, önemli bir yere giden anayol, geçit yeri, dağlar arasındaki boğaz, denize uzanan burun, kıyıda az uzaktaki adacıklar, köprübaşları vb. yerlerde, arazinin tabii özelliklerinden de yararlanılarak inşa edilmişlerdir. Yer seçilirken ayrıca kalenin kolay ve az sayıda bir kuvvetle savunulabilmesi, gerektiğinde içeridekilerin dışarı çıkabilmesi (huruç), uzun süreli kuşatmalarda su ihtiyacını sağlayacak imkânlarla sahip olması, uzun süre kuşatmalara dayanabilmesi, imkân nispetinde bir veya birkaç tarafın tabii engellerle emniyette olması gibi şartlar göz önünde tutulmuştur. Surlarla kuşatılmış (muhat) bir şehir veya kasabanın içinde hâkim bir noktaya ayrıca yapılan ve hükümdar veya kumandanın oturmasına ve düşmanın surları geçmesi halinde veya şehirde bir isyan zuhurunda çekilip müdafaa etmeğe mahsus olarak yapılan ikinci bir kale de vardır ki, buna da iç kale denilmektedir. Duvar ve kulelerin üzerinde dış dış duvar kısımları vardır ki, bunlar düşmana ok ve mermi atanları korur. Bu siperlere mazgal siperleri ve aralarındaki açıklıklara mazgal denir. Bunların arkasında askerlerin dolaşması ve durması için yapılmış düzlüklere seğirdim yeri tabir olunur. Bu seğirdim yerlerine kalenin avlusundan taş merdivenlerle çıkılır. Oralara kulelerden de küçük kapılarla geçilebilir. Duvarlara yaklaşan veya tırmanmak isteyen düşmanı yandan vurmak ve kalenin üstüne çıkmasına mani olmak için fasıllı ve duvardan taşkın olarak köşeli veya yuvarlak kuleler yapılmıştır. Kulelerde düşmana ok atmak için mazgal delikleri, bazı kale duvarları üzerinde gözcü kuleleri bulunmaktadır. Kalelerin duvarları önünde ekseriya su doldurulan geniş hendekler açılmıştır. Bu hendeklerin müdafaa için kale önünde ikinci bir kale duvarı daha bulunur ki, bunlar da mazgal ve siperli iseler de daha alçak ve ehemmiyetsizdir. Bunlara hisar peçe denir. Kale kapıları çift olarak kalın ağaçlardan yapılır ve üzerlerine bakır, tunç veya demir levhalar çivilenerek kaplamak

suretiyle tahkim edilir. Her kapının iki tarafında onu müdafaaya mahsus çıkıntı teşkil eden iki kule bulunur. (Arseven, (ty)a:1849; (ty)b: 908 vd; Eyice, 1974:137 vd)

* * *

Barutun ortaya çıkmasına kadar kalelere yapılan saldırılar yakın mesafeden düzenlenen harekâttan ibarettir. Bu tip saldırıların en basit biçimi, surlara merdiven dayayarak kale duvarını aşmaya çalışmaktı. Daha sonraları “tasarlanmış kuşatma aletleri veya makineleri” diye tanımlanan taş/gülle atan aletler kullanma (mancınık, arrâde vs.), kuşatma kuleleri (burç) ve debbâbe inşa etme, koçbaşlarıyla (kebş) saldırı ve mayınlama gibi yöntemler geliştirilmiştir. Bu aletlerin ilk örnekleri, Mezopotamya ve Mısır’da yapılan kazılarda ortaya çıkmıştır. (Keegan, 1993:235)

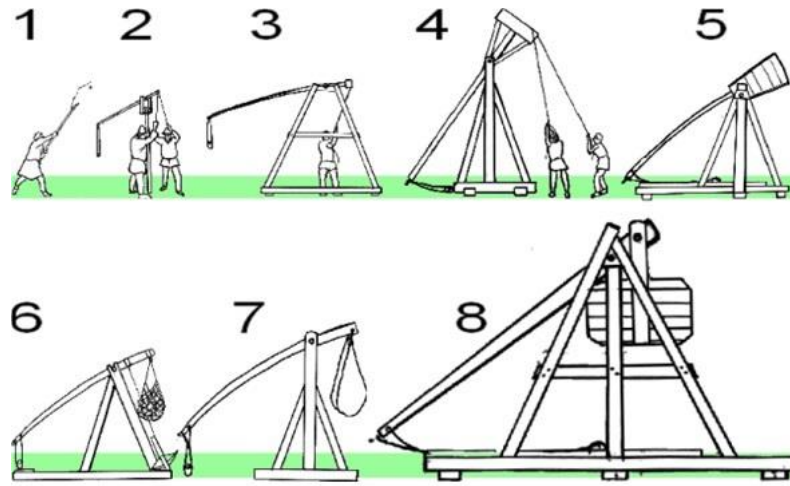

Şekil 1. Bazı Kuşatma Araç-Gereçleri veya Makineleri

Bu yöntemlerden en etkili "tasarlanmış kuşatma aletleri veya makineleri" olarak nitelendirilen ağır silahların, özellikle mancınıkların kullanılması olmuştur. Genel olarak ağır silahlar (artillery) ya da muhâsara makineleri (siegeengines, machines, weapons) adı verilen bu silahların icadı, birçok yazar tarafından Ortaçağ tarihinin en önemli teknolojik gelişmelerinden biri olarak değerlendirilmiş (White, 1962:78-103, 125) ve başta mancınık olmak üzere çarh, kuşatma kuleleri, koçbaşı gibi muhâsara aletleri hakkında çok sayıda araştırma yapılmıştır¹.

¹ Bu araştırmalardan bazıları şunlardır: Jim Bradbury, *The Medieval Siege*, (Boydell&Brewer), New York 1992; Paul E. Chevedden, "Artillery in the Late Antiquity: Prelude to the Middle Ages", *The Medieval City Under Siege*, (Edited by Ivy A. Corfisand Michael Wolfe), (Boydell Press), New York 1999; s.131-177; Aynı yazar, "Fortifications and the Development of Defensive Planning During the Crusader Period", *The Circle of War in the Middle Ages*, (Ed. Donald J. Kagay-L. J. Andrev Villalon), (Boydell Press), New York 1999, s.33-43; Aynı yazar, "The Invention of the Counterweight Trebuchet: A Study in Cultural Diffusion", *Dumbarton Oaks Papers*, 54. (2000), s.71; Aynı yazar, "Black Camels and Blazing Bolts: The Bolt-Projecting Trebuchet in the Mamluk Army", *Mamluk Studies Review*, VIII/1 (2004), s.227-277; David Nicolle, *Medieval Siege Weapons (1) Western Europe AD 585-1385*, (Osprey Publishing), Oxford 2002; Aynı yazar, *Medieval Siege Weapons (2) Byzantium, the Islamic World & India AD 476-1526*, (Osprey Publishing), Oxford 2003, Paul E. Chevedden, Les Eigenbrod, Vernard Foleyand Werner Soedel, "The Science of War: Weapons 'The Trebuchet'", *Scientific American*, July 1995, s.2-5. W. T. S. Tarver,

Muhâsara aletlerinin başında gelen ve ilk mekanik savaş aracı olarak değerlendirilen mancınık, germe (tension), bükme (torsion), çekme (traction) veya karşı ağırlık (counterweight) kullanma suretiyle bir direğin mihveri etrafında dönmesiyle işleyen veya dengeli bir hareketle büyük bir güçle taş, ok ve nefit gibi sair cisimler fırlatan savaş aletidir. İlk mancınıkların sadece insan gücü ile çalıştığı tahmin edilmektedir. Hem bu âletin yeni icat edilmiş olması, hem de eski devirlerde şehirlerin istihkâmının çok güçlü olmaması sonucunda uzun bir süre insan gücü ile çalışan mancınıkların kullanıldığı düşünülmektedir. Bu savaş âleti, insan gücü ile halatların gerilip oluşan baskı neticesinde mancınık kolunun hızlı bir şekilde havaya kaldırılması ve malzemenin uzağa fırlatılması şeklinde çalışmaktaydı. Bir araştırmaya göre çekme gücüyle çalışan mancınıklar, 57-63 kg. ağırlığındaki taşları 75 metreden uzağa fırlatabilmekteydi. Yüzyıllar içerisinde insanoğlunun edindiği birikimin çoğalması şehir tahkimâtı ve muhasara tekniklerinin ilerlemesi gibi sebeplerden dolayı mancınık teknolojisi de gelişti. Zamanla hem insan gücünün çekiş kuvveti hem de karşıdan ağırlık ile çalışan mancınıklar (*hybrid trebuchet*) ortaya çıktı. VIII-IX. yüzyıllarda İslâm coğrafyasında gelişmeye başlayan karşı ağırlık mancınıklar 185 kg. ağırlığındaki taşları fırlatabiliyordu. Bu mancınık türünün en gelişmiş şekli ise sadece karşıdan ağırlıkla çalışmasıydı. Bu sayede mancınık, en güçlü surları yıkabilecek bir etki gücüne sahip olmuş oldu. XII. yüzyılda geliştirilen karşıdan ağırlıklı mancınıklar, insan kuvveti ile çalışan mancınıklardan çok daha güçlü olup ağırlık kutusunun kütlesi, yaklaşık olarak 1000 kg. ağırlığındaydı. Yine bu mancınık türü, 300 kg. ağırlığındaki taşları fırlatabiliyordu (Duman, 2018:91-92; Chevedden, 1995:66; Chevedden, 2000:74-75).

Şekil 2. Mancınık Teknolojisinin Gelişimi

“The Traction Trebuchet: A Reconstruction of an Early Medieval Siege Engine”, *Technology and Culture*, 36/1 (Jan. 1995), s.136-167.

Mancınıklar ok, taş, petrol gibi tahrip amacı taşıyan maddelerin yanı sıra akrepler, veba ve diğler bulaşıcı hastalıklar taşıyan fareler, at ve insan ölüleri gibi şeyleri düşman mevzilerine atmak için de kullanılmıştır. Atılan maddenin hafif olduğu durumlarda genellikle kurşun ile ağırlaştırıldığı, petrol gibi sıvı türden şeylerin ise büyük kâse şeklinde zincirli bir kaba konularak atıldığı bilinmektedir. Şehir ve kale içlerine atılan hastalıklı hayvanların ve insan cesetlerinin ise müdafiler üzerinde psikolojik bakımdan büyük etkisi olduğu, hatta zaman zaman büyük salgınlara sebebiyet verdiği de bilinmektedir. (Zeydan, 1971:265)

Batı literatüründe farklı yapı, teknik işlev ve özelliklerine işaret etmek üzere catapult, mangonel, onager, ballista, launcher, slingshot, trebuchet gibi isimlerle ifade edilen mancınığın, ilk olarak, MÖ 5-4 yüzyılda Çin’de yapıldığını (Needham-Yates 1954:184-413; Jieming, 2006; Needham 1976 :107-145; Graff, 2002:22-23), buradan Türkler ve Müslüman Araplar vasıtasıyla Ön Asya’ya, daha sonra da Bizans ve Avrupa’ya ulaştığı görüşündedirler. Buradan hareketle mancınığın dört ayrı medeniyetin yani Çin, İslâm ve Bizans ve Avrupa medeniyetlerinin ortak ürünü olduğunu söyleyenler de olmuştur (Chevedden, 2000:71-72).

Buna karşılık mancınığın ilkel şekli olarak kabul edilen bazı mekanik savaş aletlerinin, MÖ 4-3 yüzyılda Eski Yunan’da da mevcut olduğuna (Campbell, 2003; Sage, 1996:107-120, 157-162; Hacker, 1968:34-50; Marsden, 1969; Chevedden, 1999:134 vd.) ve Büyük İskender (Hamilton, 1974:27, 61, 72-73, 98, 111; Cummings, 2004:44-46, 139-143, 176, 181-189; Sage, 1996:162 vd) ve Roma orduları (Smith, 1875:1138-1139; Campbell, 1994:92, 101-102, 120-127; Bradbury, 1992:6-7, Chevedden, 1999:140 vd) tarafından geliştirildiğine dair bilgiler de mevcuttur. Bazı İslâm tarihçileri ise mancınığın ilk olarak, Nemrut tarafından, Hz. İbrâhim’i ateşe atmak üzere yapıldığını kaydetmişlerdir. (İbn Kesîr, I, 1995:146; Fahr-i Müdebber, 1346:427)²

² Günümüzde Şanlıurfa'nın güneyinde kalenin bulunduğu tepedeki iki sütun, halk arasında “Mancınık” olarak anılır. (Bozkurt, 1993:565)

Şekil 3. Hz. İbrahim'in Mancınıkla Ateşe Atılmasını Gösteren Bir Minyatür

“Arkeologlar tarafından 1971 yılında Irak’ın el-Hadra antik kentinde keşfedilen bir mancınık ise bilim dünyasında heyecana yol açmıştır. Literatüre ilk keşfedilen mancınık olarak geçen bu savaş âletine “mancinîkü’l-hadra” ismi verilmiştir. Bu mancınığın Sâsânîler devrine ait olduğu düşünülmektedir. Yine mezkûr âletin taş ve yanıcı madde atabilen bir donanıma sahip olduğu surların 500 m. uzağında bulunmasına istinaden uzak mesafeye malzeme fırlatabildiği ilk belirlemelere göre ortaya çıkarılmıştır. Mancınığın yanında 23-27 kg. arasında değişen ağırlıklara sahip olan taşlar da bulunmuştur.” (Duman, 2018:91).

* * *

İslâm ordularının muhasara silahlarıyla ilk defa karşılaşmaları ise Hayber’in fethi sırasında olmuştur. Kaynakların ifadesine göre Hayber kuşatması sırasında Hayber müdafileri Müslümanlara karşı mancınık kullanmışlardır. Bu mancınık, Hayber’in fethinden sonra ele geçirilen harp ganimetleri arasında bulunmuş ve daha sonra ve bölgedeki hisarların ele geçirilmesinde kullanılmıştır. (İbn Kesîr, IV, 1998:345)

Tâif kuşatması sırasında ise Tâiflilerden Urve b. Mes’ûd ve Gaylân b. Seleme’nin Müslümanlara karşı kullanmak üzere mancınık, arrâde ve debbâbe yapımını öğrenmek üzere Cüreş’e gittikleri haberini alan Hz. Peygamber’in, Tâif muhâsarasında kullanmak üzere mancınık hazırlattığına dair bilgiler bulunmaktadır. (et-Tabarî, IX, 1990:20) Bazı yazarlar ise Tâif’in fethinde kullanılan mancınığın, Hayber’de ele geçirilen mancınık olması ihtimaline dikkat çekmişlerdir (Parry, 1974-1975:194-218, s.199; Zeydan, I, 1971:264-267). Bununla beraber kaynaklarda Tâif muhâsarası sırasında mancınık

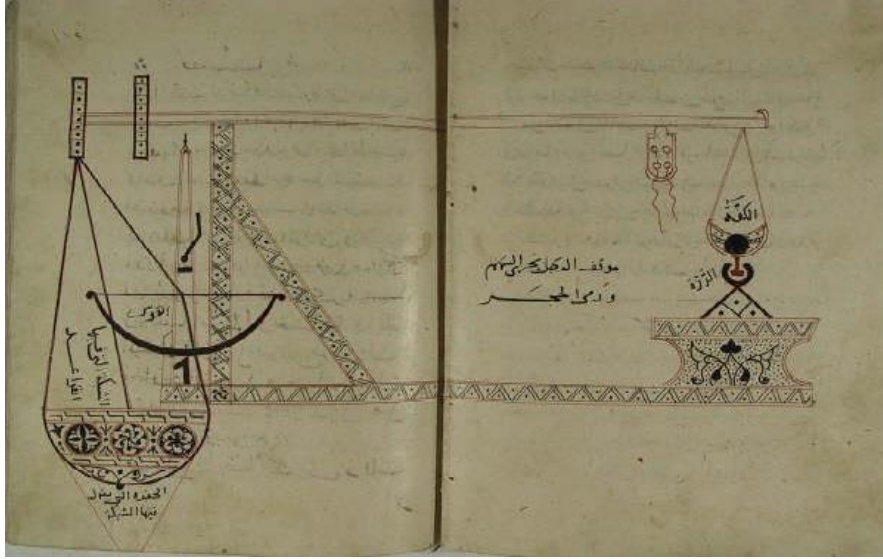
kullanılmasını Hz. Peygamber'e Selmân-ı Fârisî'nin teklif ettiği ve mancınının da yine Selmân-ı Fârisî tarafından yapıldığına dair kayıtlar mevcuttur (İbn Kesîr, IV, 1995:348). Bu muhâsara sırasında mancınık dışında debbâbe gibi muhâsara aletlerinin de kullanıldığı bilinmektedir. (İbnü'l-Esîr, II, 1995:140; el-Belâzurî, 1403:67; İbn Kesîr, IV, 1995:345; et-Tabarî, IX, 1990:23; Peters, 1994:85)

Hulefâ-i Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler (el-Belâzurî, 2002:182-183, 253, 265, 287, 318, 468, 564, 575, 536; al-Tabari, 1990, XX:122, XXVI:28-29; Peters, 1994:99; Hawting, 2000:12, 48-49; Nicolle, 2002a:15-16; Nicolle:5; Nicolle, 1998:18; Nicolle, 2002b;s.5-6; Kennedy, 2001:133-136, 154-155, 183-185; Bozkurt, 1993:565) döneminde hızla gelişen ağır silah teknolojisi, İslâm ordularının başarılarına büyük katkıda bulunmuştur (Chevedden, 1995: 67). ve zamanla İslâm medeniyetine has bir ağır silah teknolojisi ortaya çıkarak gerek teknik özellikleri gerekse yapımı ve kullanımı gibi konularda diğer İslâm devletlerine model teşkil etmiştir (Hitti, 1980:357, 504).

Bununla beraber ağır silah teknolojisinin yaygınlaşması bazı tartışmalara da sebep olmuştur Tartışılan konulardan biri, muhasara edilen kalede çocuk, kadın ve Müslüman esirler varsa mancınık kullanılıp kullanılmayacağıdır. Ebû Hanîfe ve İmam Şafîî doğrudan evler ve siviller hedef alınmadıkça mancınık kullanılmasını caiz görmüş ve Hz. Peygamber'in Tâif muhasarasını örnek göstermişlerdir. Ancak buna rağmen bazı İslâm âlimleri bu uygulamaya cevaz vermemişlerdir. Tartışılan bir diğer konu da mancınının kullanımı sırasında meydana gelen kazalarda ölenlerin diyetleriyle ilgilidir. (el-Mâverdî 1994:131; Bozkurt, 1993:566-567)

Ön Asya'da hüküm süren muhtelif İslâm devletleri gibi Türklerin de muhâsara usulü ve ağır silah teknolojisi konusunda etkilendikleri en önemli kaynak İslâm medeniyeti olmakla beraber, kendilerine has muhâsara usulleri ve ağır silah teknolojisiyle Ön Asya'ya nüfuz eden Bizans (Birkenmeier, 2002:182-206 Haldon, 1999:134-139; Dennis, 1998:99-115; McGeer, 1999:123-131; Sullivan, 2000: Chevedden, 1999:146 vd) ve Haçlı (Hillenbrand, 1999:521-540; Chevedden, 1999:33-43; Parry, 1974-1975:199; Polat, 2006:309 vd; Usta, 2015) etkisini de zikretmek gerekir. Nitekim Ön Asya'da hüküm süren muhtelif İslâm devletleri ile Bizans ve Haçlılar arasında devam eden mücâdeleler, iki taraf arasında kaçınılmaz bir etkileşim sürecini doğurmuştur ki, bu etkileşimin en fazla harp teknolojisi alanında yaşandığı şüphesizdir.

Kaynaklarda Karahanlı (Genç 2002:223), Gazneli (Hasan Enverî, 2535:146; Nuhoğlu, 1995:344-346), Büyük Selçuklu (Köymen, 2001:271-275; Duman, 2018:89-100), Eyyûbî (Kuşçu, 2005:328-329), Memlûk (Çetin, 2002:240-252) ve sair Müslüman Türk devletleri tarafından kullanılan mancınıklar hakkında birçok kayıt mevcuttur. Bu kayıtlar incelendiğinde mancınıkların büyüklüklerine, mancınıkla atılan maddenin cinsine ve muhtelif teknik özelliklerine göre farklı isimler aldıkları görülmektedir.

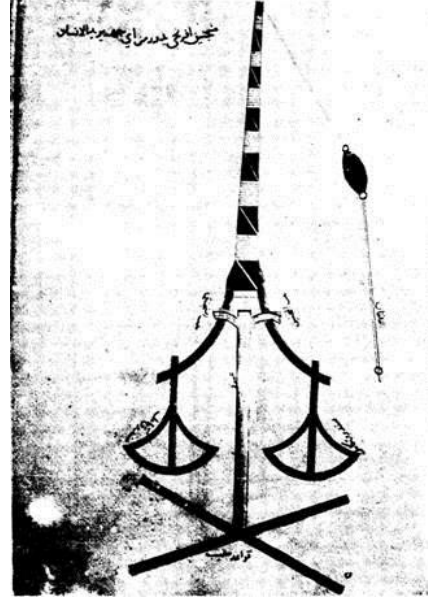
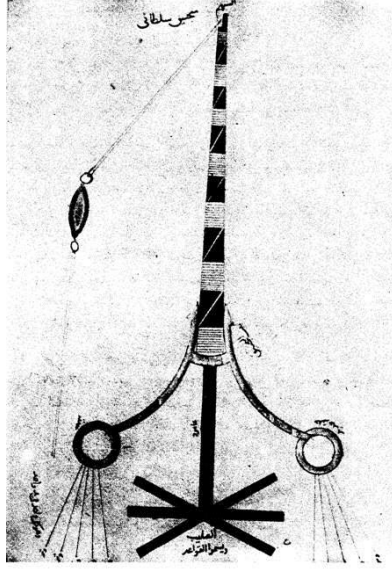
Şekil 4. Karşı (Ters) Ağırlık Sistemiyle Çalışan Mancınık (Et-Tarsûsî)

Bu cümleden olmak üzere küçük veya hafif mancınıklara arrâde (عراده) denildiği (İbn Erenboğa, 1985:26, 109-110, 117-119) ve bunların da “tek yönlü” (arrâde-i yek-rûy/عراده يك روى), “dönen” (arrâde-i gerdân/عراده گردان), “sabit/uyuyan” (arrâde-i huftê/عراده خفته) ve “yürüyen” (arrâde-i revân/عراده روان) arrâdeler gibi çeşitleri olduğu anlaşılmaktadır (Fahr-i Müdebbir, 1346:427; Köymen, 2001:272)

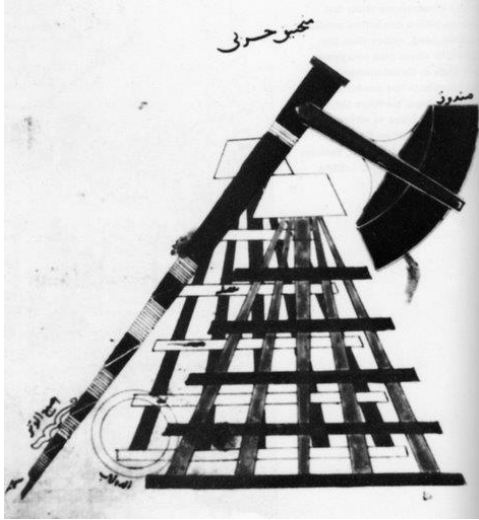
el-Anîk fi'l-Menâcinîk'i neşreden İhsan Hindî ise, söz konusu eserin giriş bölümünde mancınıkları, atılan maddenin cinsine göre altı kısma ayırmıştır. Bunlar, taş atan mancınıklar (مجانيق قذف الحجارة), ok atan mancınıklar (مجانيق قذف السهام), nefit ve ateş topu atan mancınıklar (مجانيق قذف النفط والكرات النارية), bakır, cam ve gaz gibi maddelerden yapılan bombaları atan mancınıklar (مجانيق قذف القنابل), yılan ve akrep atan mancınıklar (مجانيق قذف الأفاعي والعقارب) ve pis, hastalıklı veya çürümüş insan ve hayvan cesetleri atan (مجانيق قذف الرمم والقذورات) mancınıklardır. (İbn Erenboğa ez-Zeredkâş, 1985:16, 26-30, 42-45, 94, 104-110, 172, 174, 182)

Kaynaklarda adı geçen mancınıkların en meşhurlarından biri mancınık-ı ‘arûs (منجنيق عروس)’tur. Dört yöne atış yapabilen (Fahr-i Müdebbir, 1346:427) ve çok büyük olduğu anlaşılan (İbn Erenboğa, 1985:19) “mancınık-i ‘arûs”a, kaynaklarda sıkça rastlanır. Kayda göre Haccâc b. Yûsuf’un ‘arûs adlı mancınığını 500 kişi idare ediyordu. Haccâc, Basra ve Fars valisi iken on yedi yaşlarında bulunan amcazadesi Muhammed b el-Kâsım’ı bir miktar kuvvet ve muhâsara aletleriyle memâlik-i Sindiye’nin fethine görevlendirmiş ve Deybül’de bulunan büyük puthane (Berbed mabedi) bu mancınıkla yıkılmıştı. el-Belâzurî’nin kaydettiğine göre Haccâc b. Yûsuf, Muhammed b. el-Kâsım’a yazdığı mektupta, mancınık-ı arûsun kullanımıyla ilgili şu talimatları vermiştir: “Arûsu kur. Onun ayaklarından birisini kısalt ve doğu tarafına doğru çevirt; sonra mancınığı kullanacak askeri çağır ve bana tavsif ettiğin direği hedef alıp mancınığı atmasını ona

emret.” Bunun üzerine asker, mancınığı direğe atmış ve direği kırmıştır. (el-Belâzurî, 2002:636; Zeydan, I, 1971:266-267; Mazaherî, 1972:157)

الشكل رقم ١٩ : منجنیق سلطانى (ص ٤٠ / ب)

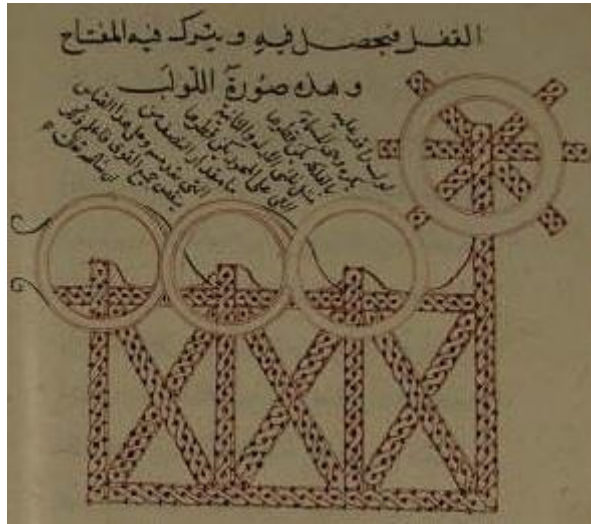

Şekil 5. Mancınık-ı Sultanî, Mancınık-ı İfrençî, Mancınık-ı Harbî ve Mancınık-ı Karabuğra (el-Anîk fî'l-Menacinîk)

Bunun dışında kaynaklarda ismi geçen diğer mancınık çeşitleri şunlardır:

- mancınık-i dîv (منجنیق دیو),
- mancınık-ı Gûrîvâr (منجنیق غوریوار),
- mancınık-ı gâv (منجنیق کاو),
- mancınık-ı revân (منجنیق روان) (Fahr-i Müdebbir, 1346:427)

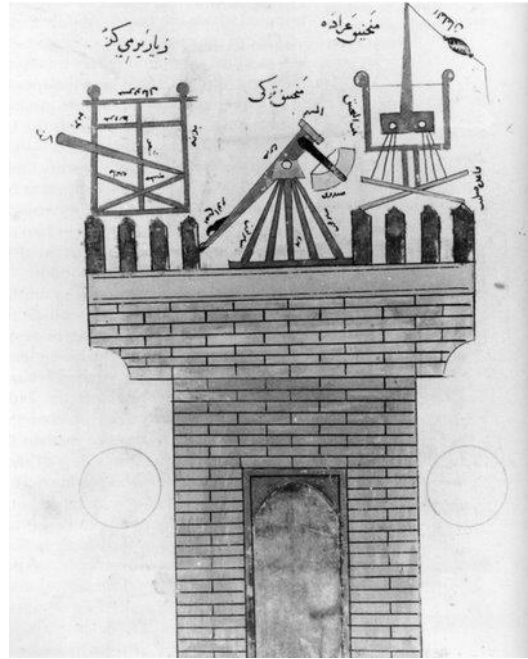
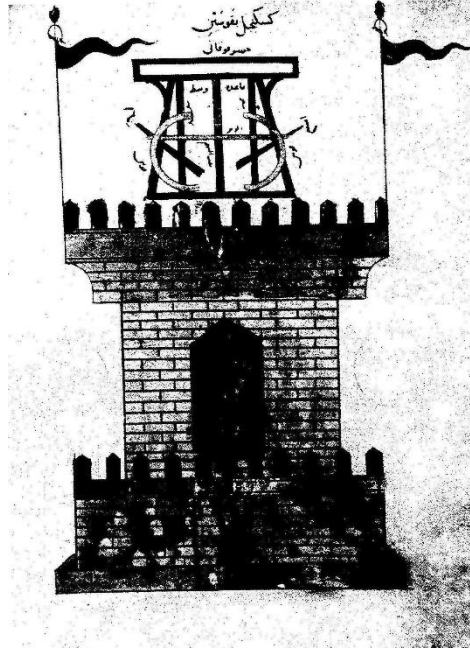
- Arabî (العربى), (et-Tarsûsî, 2004:263-266)
- Fârisî (الفارسى), (et-Tarsûsî, 2004:258-263)
- Türkî (التركى), (et-Tarsûsî, 2004:266-267; İbn Erenboğa, 1985:110)
- Rûmî (الرومى), el-Francesî/el-İfrençî (الافرنجى) (et-Tarsûsî, 2004:268 vd; İbn Erenboğa 1985:97-102; İbn Tağrıberdî, 1992: VII:318; VIII:5; İbn Şeddâd, 2000:59)
- Şeytânî (الشيطانى) (ed-Devâdârî, 1972:VII:195)
- Karabuğra (قوابغرى) (İbn Erenboğa, 1985:45, 94, 110, 185-187; en-Nesevî, 1934:118; Chevedden, 2004:227-277)
- Mansûrî (المنصورى) (İbn Erenboğa, 1985:22.)
- Mağribî (المغربى) (İbn Bîbî, 1956:275; İbn Tağrıberdî, 1992:VI:329)
- Garbî/el-Garbiyye (الغربيه/الغربي) (ed-Devâdârî, 1972:VII:195)
- Harbî (الحرى) (İbn Erenboğa, 1985:68)
- Sultânî (السلطانى) (İbn Erenboğa, 1985:102-110)
- Lu'ub (اللعب) (İbn Erenboğa, 1985:26)

Şekil 6. Kavsü'l-Ziyâr/Ez-Ziyâr (Tarsûsî)

Bunların yanında kavsü'l-ziyâr/ez-ziyâr (et-Tarsûsî, 2004:118-121; İbn Erenboğa, 1985:26, 27, 40, 94-96, 120, 125, 128, 131), keskençil, keskençir ya da köşkençir (İbn Erenboğa, 1985:104-110; Fahr-i Müdebbir, 1346:424; İbn Bîbî, 1956:494; Ömer Hayyam, 1312:41; Özgüdenli-Duman, 2016:93-108), çarh, nîm-çarh, kemân-i bulend,

zenbûrek gibi adlar verilen ok mancınıkları (منجنیق السهام) da mevcuttur. Moğollar bu ok mancınıklarına “sarı yaban arısı” demişlerdir ki, bunun sebebi, okun yaydan fırladığı sırada ortaya çıkan sesin arı vızıldamasına benzemesidir. (Göksu, 2015:310)

Şekil 7. Sura yerleştirilmiş Keskencil, Mancınık-ı Türkî, arrâde ve ziyâr (el-Anîk fî'l-Menacinîk)

Kaynaklarda ayrıca mancınık-ı azîm, mancınık-ı kebîr, mancınık-ı mu'azzam, mancınık-ı hâil, mancınık-ı bozorg, âlât-ı kal'âtkuşâden gibi ifadelere de tesadüf

edilmektedir ki, bu ifadelerin birer mancınık ismi veya çeşidi olmayıp mancınıkları nitelendirmek üzere kullanıldığı açıktır.

SONUÇ

Mancınık germe, bükme, çekme ve karşı ağırlık kullanarak bir direğin mihveri etrafında dönmesi ile işleyen büyük bir güçle taş, ok ve nef t gibi cisimler fırlatan bir savaş aletiydi. Ayrıca tarih boyunca savaşlarda ve kuşatmalarda, kale duvarlarını hasara uğratmak için kullanılan kuşatma makineleridir. Çok eski zamanlardan itibaren savaşlarda kullanılmaya başlanmış ve içerisine taş, demir, kurşun, yanan ot, zift veya lav gibi maddeler konulabilmiştir. Ayrıca kuşatmalar dışında meydan savaşı sırasında askerlere destek olmak ve korumak amaçlı da kullanıldığı görülmektedir. Orta Çağ boyunca en çok kullanılan savaş aletlerinden biri olan mancınığın top yapımının henüz bilinmediği tarihlerde, kale kuşatmaları sırasında ağır taş güllerini fırlatma işini görmekteydi. Mancınığın kullanılması ile birlikte dışarıdan sur duvarlarına ve kulelere saldırı amaçlı yapılan mancınıkların yanında kule içinden kullanılan mancınıkların da mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Batıda birçok ismi bulunan mancınığın ilk olarak M.Ö 5-4 yüzyılda Çin’de yapıldığı buradan Türkler ve Müslüman-Araplar vasıtasıyla Ön Asya’ya, oradan da Bizans ve Avrupa’ya ulaştığı bilinmektedir. Bazı İslâm Tarihçileri ise mancınığın ilk olarak Nemrut tarafından Hz. İbrahim’i ateşe atmak için kullanıldığını ifade etmişlerdir. Kaynaklarda mancınığın Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti, Eyyubiler ve Memlukler gibi birçok Müslüman Türk Devletleri tarafından kullanıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca farklı büyüklüklerine, içerisine katılan maddenin cinsine ve muhtelif özelliklerine göre farklı isimler aldıkları görülmektedir. Küçük boyutlu mancınıkların tek yönlü, dönen, sabit, uyuyan veya yürüyen gibi çeşitleri olduğu anlaşılmış ve bunlara arrâde adı verilmiştir. Ayrıca taş atan mancınık, ok atan mancınık, nef t ve ateş topu atan mancınıklar gibi atılan maddenin cinsine göre de adlandırılanlar olmuştur. Bunların yanında birçok kaynakta bahsedilip, farklı isimlerle adlandırılan mancınıkların da var olduğu bilinmektedir.

KAYNAKÇA/REFERENCE

- Arseven, Celal Esad. (ty). “Kale”. *Sanat Ansiklopedisi*. II, İstanbul: Maarif Vekâleti Yay.
- Arseven, Celal Esad. (ty). “Sur”. *Sanat Ansiklopedisi*, IV, İstanbul: Maarif Vekâleti Yay.
- Birkenmeier, John W. (2002). *The Development of the Komnenian Army: 1081-1180*, Brill.
- Bozkurt, Nebi. (1993). “Mancınık”. *DİA*, XXVII, Ankara.
- Bradbury, Jim. (1992). *The Medieval Siege*. New York: Boydell & Brewer.
- Campbell, Brian. (1994). *The Roman Army, 31 BC-AD 337: A Sourcebook*. New York: Routledge Press.
- Campbell, Duncan B. (2003). *Greek and Roman Siege Machinery 399 BC-AD 363*. Oxford: Osprey Publishing.

- Chevedden, Paul E. (1999). "Artillery in the Late Antiquity: Prelude to the Middle Ages". *The Medieval City Under Siege*. Edited by Ivy A. Corfisand Michael Wolfe, New York: Boydell Press.
- Chevedden, Paul E. (2004). "Black Camels and Blazing Bolts: The Bolt-Projecting Trebuchet in the Mamluk Army". *Mamluk Studies Review*, VIII/1.
- Chevedden, Paul E. (1999). "Fortifications and the Development of Defensive Planning During the Crusader Period". *The Circle of War in the Middle Ages*, (Ed. Donald J. Kagay-L. J. Andrev Villalon), New York: Boydell Press.
- Chevedden, Paul E. (2000). "The Invention of the Counterweight Trebuchet: A Study in Cultural Diffusion". *Dumbarton Oaks Papers*, 54.
- Chevedden, Paul E. (1995). Les Eigenbrod, Vernard Foley and Werner Soedel, "The Science of War: Weapons 'The Trebuchet'". *Scientific American*, July.
- Cummings, Lewis Vance. (2004). *Alexander the Great*. New York.
- Çetin, Altan (2002). *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*. (Gazi Üni. Sos. Bil. Enst., Doktora Tezi), Ankara.
- Dennis, George T. (1998). "Byzantine Heavy Artillery: The Helepolis". *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 39, s.99-114.
- Duman, İbrahim. (2018). *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Araç Gereçleri (1038-1157)*. (MÜ TAE Doktora Tezi), İstanbul.
- ed-Devâdârî. (1972). *Kenzü'd-Dürrer ve Câmi'ü'l-Gurer*, (ed-Durerü'l-Matlûb fî Ahbâri Mülûki Benî Eyyûb). VII, Tahkik. Sa'îdAbdu'l-Fettâh 'Aşûr, Kahire.
- el-Belâzurî. (2002). *Fütûhu'l-Büldân*. (Tahkik. Rıdvan Muhammed Rıdvan), Beyrut.
- el-Mâverdî. (1994). *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*. Çev. Ali Şafak, İstanbul.
- en-Nesevî. (1934). *Sîretu Sultan Celâlü'd-dîn Mengübertî*. Türkçe terc. Necip Asım, İstanbul.
- et-Tabarî. (1990). *The History of Al-Tabari*, IX, The Last Years of the Prophet. A.D. 630-632/A.H. 8-11. (Translated and Annotated by Ismail K. Poonawala), New York.
- Eyice, Semavi. (1974). "Kale". *Türk Ansiklopedisi*, XXI, Ankara.
- Fahr-i Müdebbir. (1346). *Adâbu'l-Harb ve's-Şecâ'a*, (Neşr. Ahmed Süheyli Hânsârî). Tahran.
- Genç, Reşat. (2002). *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*. Ankara: TTK Yay.
- Göksu, Erkan. (2015). *Türk Kültüründe Silah*, İstanbul.
- Graff, David A. (2002). *Medieval Chinese Warfare: 300-900*. London: Routledge Press.
- Hacker, Barton C. (1968). "Greek Catapults and Catapult Technology: Science Technology and War in the Ancient World". *Technology and Culture*, IX/1, Jan.
- Haldon, John F. (1999). *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*, London: UCL Press.
- Hamilton, J. R. (1974). *Alexander The Great*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Hasan Enverî. (2535). *Istılâhât-ı Dîvânî Devre-i Gaznevî ve Selçûkî*. Tahran.
- Hawting, Gerald R. (2000). *The First Dynasty of Islam: The Umayyad Caliphate AD 661-750*. New York: Routledge Press.
- Hillenbrand, Carole. (1999). *The Crusades: Islamic Perspectives*, New York: Routledge Press
- Hitti, Philip K. (1980). *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*. (Çev. Salih Tuğ), II, İstanbul.
- İbn Bîbî. (1956). *el-Evâmirü'l-'Alâ'ie fi'l-Umûri'l-'Alâ'ie*. Tıpkı Basım, Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi, Ankara: TTK Yay.

- İbn Erenboğa ez-Zeredkâş. (1985). *el-Anîk fi'l-Menâcinîk*. Tahkik: İhsân Hindî, Dımaşk: Câmiatu Haleb.
- İbn Haldun. (1997). *Mukaddime*. Çev. Zakir Kadiri Urgan, II, İstanbul: MEB Yay.
- İbn Kesîr. (1998). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Türkçe terc. Mehmet Keskin, İstanbul.
- İbn Şeddâd. (2000). *Sîretü'l-Meliki'z-Zâhir*. (Türkçe terc. *Baypars Tarihi - el-Melikü'z-Zâhir Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*-, Çev. Şerefüddin Yalıtıkaya, Ankara: TTK.
- İbn Tağrıberdî. (1992). *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire*. Neşr. Muhammed Hüseyin Şemsü'd-dîn, Beyrut.
- İbnü'l-Esîr. (1995). *el-Kâmil fi't-Târîh*. II, Tahkik. Ebu'l-fidâ Abdullah el-Kâdı, Beyrut.
- Keegan John. (1993). *Savaş Sanatı Tarihi*. Çev. Füsün Doruker, İstanbul 1993.
- Kennedy, Hugh. (2001). *The Armies of the Caliphs: Military and Society in the Early Islamic State*. Routledge.
- Köymen, Mehmet Altay. (2001). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III. (Alp Arslan ve Zamani)*, TTK Yay., Ankara.
- Kuşçu, Ayşe Dudu. (2005). *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*. GÜ SBE Doktora Tezi, Ankara.
- Mardî b. Ali b. Mardî et-Tarsûsî. (2004). *Tabsıratu Erbâb'l-Elbâb fî Keyfiyeti'l-Necâti fi'l-Hurûb*. (Facsimile Editions-Edited by Fuat Sezgin), Frankfurt.
- Marsden, Eric William. (1969). *Greek and Roman Artillery. Historical Development*. Oxford: Clarendon Press.
- Mazaherî, Ali. (1972). *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*. (Çev. Bahriye Üçok), İstanbul.
- Needham, Joseph- Robin D. S. Yates. (1954). *Science and Civilisation in China, V, Chemistry and Chemical Technology. Part 6, Military Technology: Missiles and Sieges*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Needham, Joseph. (1976). "China's Trebuchets, Manned and Counterweighted". *On Pre-Modern Technology and Science: A Volume of Studies in Honor of Lynn White*. Ed. Bert S. Hall-Delno C. Wes), Malibu : Undena Publications.
- Nicolle, David. (1998). *Armies of the Caliphates 862-1098*. Oxford: Osprey Publishing.
- Nicolle, David. (2002a). *Armies of the Muslim Conquest*. Oxford: Osprey Publishing.
- Nicolle, David. (2002b). *Medieval Siege Weapons (1) Western Europe AD 585-1385*. Oxford: Osprey Publishing.
- Nicolle, David. (2003). *Medieval Siege Weapons (2) Byzantium, the Islamic World & India AD 476-1526*, (Osprey Publishing), Oxford.
- Nuhoğlu, Güler. (1995). *Beyhakî Tarihi'ne Göre Gazneliler'de Devlet Teşkilâtı ve Kültür*. (İÜ SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Ömer Hayyâm. (1312). *Nevrûznâme*. Neşr. Müctebâ Meynovî, Tahran.
- Özgüdenli, O. G.-Duman, İ. (2016). "Ortaçağ İslâm Dünyasında Bir Ok Mancınığı: Kuşkencîr". *Marmara Türkiyat Araştırmaları*, III/1 (Bahar). İstanbul.
- Parry, V. J. (1974-1975). "İslamda Harp Sanatı". Çev. E. Merçil-S. Özbaran, İÜEFTD, Sayı 28-29.
- Peters, Francis Edward. (1994). *Mecca: A Literary History of the Muslim Holy Land*. Princeton: Princeton University Press.
- Polat, İbrahim Ethem. (2006). *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*. Ankara.
- Sage, Michael M. (1996). *Warfare in Ancient Greece: A Sourcebook*. New York: Routledge Press.

- Smith, William. (1985). *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. (John Murray, Aldemarle Street), London.
- Sullivan, Denis F. (2000). "Siege craft: Two Tenth Century Instruction Manuals by Heron of Byzantium". *Dumbarton Oaks Studies*, XXXVI, Washington.
- Usta, Aydın. (2015). *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*. İstanbul.
- Tarver, W. T. S. (1995). "The Traction Trebuchet: A Reconstruction of an Early Medieval Siege Engine". *Technology and Culture*, 36/1, Jan.
- White, Lynn Townsend. (1962). *Medieval Technology and Social Change*. Oxford: Osprey Publishing
- Zeydan, Corci. (1971). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. I, Mütercimi: Zeki Megamiz-Naşiri: Mümin Çevik, İstanbul.

Extended Abstract

An Evaluation on Catapults and Catapult Technology in Islamic History

Starting from antiquity, with the establishment of states, fortress walls were seen as one of the most important defense tools. Societies living in the city walls have developed methods to defend themselves. The attackers began to invent new machines by developing more effective combat technology to overcome the walls. It is seen that people carry out various activities both for their own security and for the security of the regions where they live. In the cities established for settlement purposes, first the attention was paid to the fact that there are regions on top of a high mountain and surrounded by seas or rivers. However, this did not suffice, and the city was surrounded by high walls, ditches began to be opened in front of the walls and thus the defense force was aimed to increase. In addition, fortresses and fortresses were built in favorable areas of the cities. The castles, which have a great importance throughout history, have been built by making use of the natural structure of the land in places such as the road junction, the straits between the mountains, the noses extending to the sea, the islets a little distant from the shores and the bridgeheads. In addition, the castle's ability to be defended easily and with a small number of forces, the need to go out during the war, water needs in long-lasting sieges, such as the ability to be resistant to sieges were also considered. There is also a second castle, also called the Inner Fortress, which is built to defend and defend in case of any rebellion in the city or at any point in the city. The instruments used in battles have been continuously developed to achieve fast results over time and gain superiority over the enemy. Firearms, on the other hand, opened a new era in the history of war and provided development in this direction. People first developed a new technology by adding fire to the weapon technology they developed using stones and minerals. Guns made from fire changed the outcome of wars more quickly. Thus, the technique established between fire and weapon has reached different dimensions with the addition of maeeds such as gunpowder. In the first attacks, it was tried to overcome the walls by leaning on the stairs. However, stone and shot put tools, which were defined as siege tools or machines, were then used, construction of siege towers, and effective methods such as attacking and mines with rams were started to be developed. The most effective of these methods is the use of catapults. Catapult stretching, bending, pulling and using a counterweight using a pole rotating around the axis of a large force with stones, arrows and objects such as throwing war is a war act. Even scorpions infected mice mice and the enemy of the human dead in terms of morale as well as the disease was intended to defeat. Catapults are siege machines that have been used to damage the castle walls during wars and sieges throughout history. It has been used in wars since ancient times, and materials such as stone, iron, lead, burning grass, pitch or lava could be put into it. It is also seen that it was also used to support and protect the soldiers during the battle of the battlefield. The catapult, one of the most widely used combat tools during the Middle Ages, was used to launch heavy stone cannonballs during the sieges of the castle when the artillery was not yet known. With the use of the catapult, it is understood that there were catapults used inside the tower as well as catapults made to attack the walls and towers from the outside. We also learn that castles are

cleverly constructed structures to strengthen the weak points of cities. It is known that the catapult, which had many names in the west, was first made in China in the 5th-4th century BC and reached to Asia Minor through the Turks and Muslim-Arabs and from there to Byzantine and Europe. Some Islamic historians stated that the catapult was first used by Nemrut to fire Hz.İbrahim. Sources mentioned that catapult is used by many Muslim Turkish states such as Karahanlılar, Ghaznavids, Great Seljuk State, Eyyubids and Mamlûks. Small-sized catapults unidirectional, rotating, fixed, sleeping or walking varieties have been understood as such and these are called arrâde. It is known that there are catapults named with different names.

Keywords: Siege Engines, Technology of Siege engines, Catapult/Trebuchet, Islamic History